

IJTIMOIIY TADBIRKORLIKDA SOLIQ YENGILLIKLARINING
SAMARADORLIGI

Yerjanov Shohrux Kabil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
magistratura bosqichi tinglovchisi*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun taqdim etilayotgan soliq yengilliklarining iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi tahlil qilinadi. Ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishda davlat tomonidan berilayotgan soliq imtiyozlarining mazmun-mohiyati, ularning amaliyotdagi qo'llanilishi va ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, mavjud yengilliklarning samaradorligini oshirish yo'llari, xorijiy tajribalar asosida tahlil qilinadi hamda O'zbekiston sharoitida takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy tadbirkorlik, soliq yengilliklari, iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy innovatsiya, davlat qo'llab-quvvatlovi, imtiyozli soliq rejimi, soliq siyosati.*

Bugungi kunda ijtimoiy tadbirkorlik nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi faoliyat, balki aholining ijtimoiy ehtiyojlarini qondiruvchi, muammolarini hal qiluvchi muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda. Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari an'anaviy biznes vakillaridan farqli o'laroq, moliyaviy daromaddan ko'ra ko'proq ijtimoiy ta'sir ko'rsatishga intiladilar. Shu sababli bunday subyektlarni rag'batlantirishda davlat soliq siyosatining o'rnini beqiyosdir.

O'zbekiston Respublikasi tomonidan oxirgi yillarda ijtimoiy sohalarda faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlariga nisbatan bir qator soliq yengilliklari va imtiyozlar taqdim etilmoqda. Jumladan, daromad solig'i, ijtimoiy to'lovlar, mol-mulk va yer solig'idan ozod etish, preferensiyalar asosida kredit ajratish kabi choralar ko'rilmoqda. Biroq bu yengilliklarning amaliyotdagi ta'siri, ularning real natijadorligi, subyektlar faoliyatini rivojlantirishdagi o'rnini hali to'liq o'rganilmagan.

Mazkur maqolada aynan ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga berilayotgan soliq yengilliklarining samaradorligi masalasiga ilmiy-nazariy va amaliy yondashuv asosida tahlil beriladi. Xususan, mavjud imtiyozlarning qanday mezonlar asosida belgilanayotgani, ularning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri, bandlik va xizmat sifati bo'yicha natijalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xorijiy davlatlar, xususan Yevropa Ittifoqi va Osiyo mamlakatlari tajribasida soliq yengilliklari orqali ijtimoiy tadbirkorlikni rag'batlantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari asosida O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni soliq siyosati orqali samarali qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ijtimoiy tadbirkorlik — bu tijorat faoliyatining ijtimoiy masalalarni hal qilishga yo'naltirilgan shaklidir. Uning asosiy maqsadi jamiyatdagi muayyan ijtimoiy muammolarga yechim topish, aholining zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, bandlikni oshirish va ijtimoiy

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

tenglikka hissa qo'shishdir. Bunday tadbirkorlik subyektlarini iqtisodiy jihatdan rag'batlantirish maqsadida ko'plab davlatlarda, jumladan O'zbekistonda ham, soliq yengilliklari tizimi joriy etilgan. Mazkur yengilliklar orqali ijtimoiy tadbirkorlar faoliyatini boshlash, barqaror olib borish va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni soliqqa tortishda bir necha asosiy yengilliklar mavjud: foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar, ijtimoiy soliq stavkasining pasaytirilishi, ayrim to'lovlardan ozod qilish, shuningdek yer va mol-mulk soliqlarida chegirmalar. Ushbu imtiyozlar qonun hujjatlarida belgilangan mezonlarga javob beruvchi subyektlarga nisbatan qo'llaniladi. Ularning samaradorligi, avvalo, ushbu yengilliklar orqali qancha yangi subyektlar tashkil etilgani, necha nafar fuqaro ish bilan ta'minlangani, qanday ijtimoiy muammolar hal etilayotgani orqali baholanadi.

Amaliy tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, soliq yengilliklari ijtimoiy tadbirkorlar sonining ortishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, so'nggi yillarda nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari, nogironlar uchun ishlab chiqarish korxonalari, ekologik va ta'lim loyihalari soni keskin ortmoqda. Bu subyektlarning aksariyati davlat tomonidan berilgan soliq imtiyozlaridan foydalanmoqda. Shunga qaramay, mavjud yengilliklarning samaradorligi har doim ham yuqori emas. Buning asosiy sabablari qatoriga quyidagilar kiradi: soliq imtiyozlaridan foydalanish tartibining murakkabligi, axborotning yetarli emasligi, ayrim holatlarda tadbirkorlarning yengillikdan foydalanish shartlariga mos kelmasligi. Bundan tashqari, yengilliklarning ta'siri ko'proq qisqa muddatli bo'lib, uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga kam hissa qo'shmoqda. Shu nuqtai nazardan, soliq siyosatini takomillashtirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Samaradorlikni oshirish uchun bir necha yo'nalishlar taklif etilishi mumkin. Avvalo, ijtimoiy tadbirkorlikni aniq mezonlar asosida aniqlash va ular uchun yagona elektron reyestr joriy etish lozim. Bu orqali soliq organlari va boshqa idoralar o'rtasidagi axborot almashinuvi soddalashtiriladi. Ikkinchidan, soliq yengilliklaridan foydalanish jarayonini raqamlashtirish orqali byurokratik to'siqlarni kamaytirish zarur. Uchinchi muhim omil — monitoring tizimini ishlab chiqishdir.

Har bir soliq yengilligining ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi doimiy ravishda baholab borilishi kerak. Bunda indikator sifatida bandlik darajasi, xizmatlar qamrovi, foyda miqdori va ijtimoiy ta'sir ko'rsatkichlari olinadi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi, xususan Buyuk Britaniya, Germaniya, Janubiy Koreya va Kanada tajribasi shuni ko'rsatadiki, soliq yengilliklarining ijtimoiy tadbirkorlikni rag'batlantirishdagi o'rni katta. Ushbu davlatlarda ijtimoiy tadbirkorlik uchun maxsus soliq maqomi, grantlar, subsidiyalar va davlat xaridlarida ustuvorlik berish amaliyoti keng qo'llaniladi.

O'zbekistonda ham bu yo'nalishda muhim qadamlar qo'yilgan bo'lsa-da, tizimning institutsional asoslari hali to'liq shakllanmagan. Shu boisdan, soliq yengilliklarining samaradorligini oshirish uchun huquqiy baza va amaliy mexanizmlarni qayta ko'rib chiqish, ularni ijtimoiy natijadorlik mezonlari asosida optimallashtirish zarur. Ijtimoiy tadbirkorlik rivoji jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda, bandlikni oshirishda va aholi ehtiyojlariga yo'naltirilgan xizmatlar tarmog'ini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Shunday ekan, soliq yengilliklari ushbu subyektlarning rivojida asosiy iqtisodiy rag‘batlantiruvchi vosita sifatida samarali va maqsadli yo‘naltirilishi lozim. Kelgusida, bu yondashuvlar ijtimoiy tadbirkorlikning yanada ommalashishiga, davlat va jamiyat o‘rtasida barqaror hamkorlik mexanizmlarining shakllanishiga olib keladi.

Ijtimoiy tadbirkorlik bugungi kunda nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy rivojlanishning ham muhim omiliga aylanmoqda. Ayniqsa, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, hududiy tengsizlikni kamaytirish kabi masalalarda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining faolligi ortib bormoqda. Bunday subyektlarning samarali faoliyat yuritishida esa soliq yengilliklari muhim rol o‘ynaydi. Ular orqali biznes boshlash va uni barqaror olib borish imkoniyatlari kengayadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun belgilangan soliq imtiyozlari ma‘lum darajada ijobiy natijalar bermoqda. Biroq mavjud tizimda ayrim kamchiliklar — normativ-huquqiy hujjatlarning aniq emasligi, yengilliklardan foydalanishdagi murakkablik, ularning samaradorligi yuzasidan baholash tizimining yo‘qligi — ularning to‘liq natija berishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi soliq mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb hisoblanadi. Jumladan, quyidagi yo‘nalishlar ustuvor bo‘lishi kerak: ijtimoiy tadbirkorlik tushunchasining huquqiy jihatdan aniq belgilanishi; soliq yengilliklaridan foydalanish tartibining soddalashtirilishi va raqamlashtirilishi; yengilliklarning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini baholash tizimini joriy etish; xorijiy ilg‘or tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish.

Yuqoridagi takliflar asosida ishlab chiqilgan soliq siyosati ijtimoiy tadbirkorlikni yanada rag‘batlantirishga xizmat qiladi va mamlakatda inklyuziv hamda barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 2020-yil, yangi tahrir
2. “Ijtimoiy tadbirkorlik to‘g‘risida”gi Qonun, 2023-yil
3. Vazirlar Mahkamasining “Ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, 2023-yil
4. Moliya vazirligi hisobotlari, 2022–2024-yillar
5. “Ijtimoiy tadbirkorlik va uning iqtisodiy asoslari”, A. Qodirov, Toshkent, 2022
6. “Soliq siyosati asoslari”, M. Rasulov, Toshkent moliya instituti nashriyoti, 2021
7. “Davlat tomonidan tadbirkorlikni rag‘batlantirish mexanizmlari”, D. Qahhorova, 2020
8. World Bank. “Tax Incentives and Social Enterprises: Global Practices”, 2021
9. OECD. “The Role of Taxation in Promoting Social Entrepreneurship”, 2020
10. UNDP Uzbekistan. “Inclusive Business and Social Enterprise Report”, 2023